

Чекаленко Л.Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНЦІВ: МИНУЛЕ ЯК ДЗЕРКАЛО СЬОГОДЕННЯ

Українські землі протягом століть були джерелом суперництва і розбрату могутніших державних формувань, таких як Німеччина, Польща, Туреччина, Угорщина, Росія... У статті доведено, що кожна держава – загарбниця українських територій намагалася якомога швидше асимілювати місцеве населення і закріпити свою владу. У результаті на українських теренах з'явилися такі поняття, як «знімечення», «зросійщення» або «русифікація», «полонізація» або «покатоличення», «мад'яризація», «румунізація» тощо. Доведено, що особливо інтенсивний вплив на українські землі із застосуванням найжорстокіших варварських методів чинить російська – совєтська – рашистська імперія.

Асиміляційна політика, як виявлено авторкою і підтверджує історична практика, впроваджується і насаджується імперськими центрами трьома засобами: загарбанням територій, знищенням національної освіти і духовним спустошенням. Територіальне загарбання характеризується у подальшому виселенням місцевих жителів і поселенням там представників центрального імперського населення. Освітній процес пов'язаний з ліквідацією національної системи освіти у підкорених народів. І духовний, який доволі тісно поєднаний з освітнім, поза мовою і релігією викреслює з національної пам'яті гноблених суспільств культуру, мистецтво, літературу тощо.

У статті авторкою дано визначення явищу русифікації, яке є насильницькою політикою Росії з метою асиміляції неросійських етносів, кінцевою метою якої є позбавлення їх власної ідентичності. До того ж проаналізовані синонімічні поняттями русифікації, такі як денационалізація, деукраїнізація, акультурація тощо. Авторкою проведено також пошуково-порівняльне дослідження щодо подібності таких явищ, як зросійщення та асиміляція населення. Доведено, що асиміляція, яка означає уподібнення та ототожнення, тісно пов'язана з міграційними процесами. Активно цими питаннями цікавилися західноєвропейські та американські вчені, які розробляли і теоретично обґрунтовували різні схеми асиміляції. Ці проекти і лягли в основу міграційної політики провідних держав Європи.

Ключові слова: зросійщення, асиміляція, деукраїнізація, акультурація, міграція.

Постановка проблеми. Про асиміляцію етнічних груп написано чимало. У західній науці в останні десятиліття з'явилися нові розробки цієї тематики, викликані впливом в Європейський Союз мігрантів – представників інших цивілізацій. Апробовані також нові визначення моделей асиміляції, які близькі до згаданого вище, однак, на думку європейців, є більш м'якими за змістом і суттю. Йдеться про терміни «аккультурація», а також «деасиміляція». Можна припустити, що нові поняття були штучно введені в наукову термінологію з метою заміни чітких і більш жорстких визначень асиміляції – поглинання іншої народності... Не виключаємо також, що тяжіння до визначення «аккультурація» є проявом постколоніальної ностальгії за минулим, що так чи інакше проявляється на політичному тлі європейської політики.

Синонімом терміну «асиміляція» американський дослідник Мілтон Гордон (Milton M. Gordon)

запропонував поняття «деетнізація». У роботі «Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origin» він, зокрема, розподілив етнічну асиміляцію на її складові, серед яких виокремив культурну асиміляцію – *аккультурацію*. За Milton M. Gordon, аккультурація як і асиміляція, це процес, в якому етнічна меншина сприймає цінності та зразки поведінки домінуючої групи. При цьому аккультурація виявляється обопільно затребуваною: з одного боку, на мігрантів впливає домінуюча культура, а з іншого – емігрантська культура впливає на культуру титульної нації [1].

Існують й інші своєрідні тлумачення асиміляції, як, наприклад, у філософа Карла Дойча (Karl Deutsch). На думку видатного ученого, який розробив основи теорії виховання в поліетнічному суспільстві, протягом року можуть асимілюватися в середньому лише близько 0,1% етнічної

спільноти [2]. Паралельно з асиміляцією розглядаються також прояви її фрагментації, що названо «*сегментною*» асиміляцією. За згаданою теорією деякі іммігрантські групи асимілюються частково – тільки за обраними сегментами чужорідного суспільства. При цьому вважається, що саме таким групам легше адаптуватися в новому середовищі (С. Александр Вайншток (*S. Alexander Weinstock*) [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки вітчизняних і зарубіжних дослідників, предметом яких постали питання асиміляції, акультурації, деасиміляції тощо, стали особливо популярними і значущими в новітній час у зв'язку зі складнощами європейської міграційної політики та адаптації прибулих іноцивілізаційних представників до європейських держав, зокрема і в Україну. Це праці С. Александра Вайнштока (*S. Alexander Weinstock*) [5]; Чекаленко Людмили [6]; Дж. Шварца (*J. Schwartz*), Унгера (*Unger*), Байрона Л. Замбоанга (*Byron L. Zamboanga*) та Хосе Шапочника (*José Szapocznik*) [4]; Мілтона М. Гордона (*Milton M. Gordon*) [1]; Карла Дойча (*Karl Deutsch*) [2].

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні процесу русифікації, порівнянні різноманітних асиміляційних форм підкореного населення, виявлення найефективніших засобів примусу до іншої культури та іншого світосприйняття, які производять до втрати ідентичності.

Дослідження всіх вище зазначених складових має на меті вироблення і запровадження механізму протистояння асиміляції, зокрема поросійщенню, як на тимчасово окупованих ворогом українських землях, так і в самому українському суспільстві, яке, на жаль й досі повністю не позбулося російського впливу. Таким чином, кінцевий результат процесу русифікації/асиміляції передбачає прийняття складових домінуючої культури.

Хоча асиміляція у порівнянні з аккультурацією є більш жорсткою системою і часто реалізується із застосуванням примусу, насильства, тиску тощо. Однак, і такий тип поведінки домінантної групи все ж не може повністю перекреслити і замінити етнічні витоки походження особистості, стерти історичну пам'ять поколінь, перекреслити культурні основи, тобто знищити код нації.

Етнологи ж стверджують, що етнічна асиміляція є одностороннім процесом, який на практиці завершується повною або майже повною втратою етнічною меншиною своїх споконвічних етнічних ознак: мови, культури, традицій, способу життя тощо і прийняттям особливостей домінуючого

етносу. Такий стан національної меншини закріплено терміном «*деетнізація*» (*Мільтон Гордон та ін. (Milton M. Gordon)* [1]).

Виклад основного матеріалу. Аналіз витоків політики зросійщення українського населення, а також різноманітних варіантів асиміляції як майбутніх загроз стабільності держави, авторкою було підкріплено інформаційними даними первинних джерел, серед яких важливе місце посідають архівні матеріали дипломатичних представництв України, законодавча складова Верховної Ради України, МЗС України, низки міжнародних організацій тощо.

Спостерігаючи за налаштованістю населення окупованих з 2014 року територій, приходиш до висновку, що переважна більшість людей, що проживали в умовах війни понад десять років, майже втратили або приховали ознаки української ідентичності. Хоча за світовим досвідом втрата ідентичності це – довготривалий і складний асиміляційний процес. Зазначимо, що така ситуація на тимчасово окупованих територіях склалася історично і не тільки в результаті війни, а як наслідок багаторічної асиміляційної політики російської імперії, а за нею і радянської влади. Можна погодитись зі слушною думкою наукового дослідника з Фінського Інституту міжнародних відносин Андраса Рача (*András Rácz*) [7, 32], який стверджує, що для успішного ведення гібридної війни із загарбанням територій потрібна наявність в країні незадоволених діями влади представників етнічних груп і національних меншин.

Російська влада застосувала на цих землях розроблену заздалегідь тактику поводження з місцевим населенням, яка характеризується жорстокістю вчинків, тероризуванням людей, антигуманною поведінкою, попранням людської гідності, приниженням і зросійщенням. Для реалізації задуманого було залучене привізне населення з депресивних російських регіонів, якому було надане право обирати найкраще житло і грабувати місцевих жителів. Особливу ненависть в загарбників викликають люди української ментальності та ідентичності, хоча за своїми національними і релігійними ознаками місцеві мешканці відрізняються широкою етнічною строкатістю. Водночас всі вони являли і являють єдиний український народ, який виріс на дріжджах демократії незалежної України.

Затяжна війна Росії проти України, руйнація державної системи у захоплених російськими військами українських регіонах і цілеспрямоване формування нового типу населення з іншими

ментальними ознаками, тобто нової ідентичності є актуальними загрозливими явищами для відновлення держави із завершенням війни. Історії відомі кілька засобів асиміляції, першу сходинку до реалізації якої складає зменшення кількості або ліквідація етнічного населення. Ця задача була відведена примусовій міграції. Для досягнення цієї мети – ліквідації етнічного населення – загарбник застосовує наступні засоби:

Насильницьке виселення громадян з їхніх ісконних земель.

Фізична розправа з людьми.

– Статистичні махінації з підрахунками і опитуваннями під час перепису населення.

– Ліквідація етнічних прізвищ із використанням фейкових приводів.

– Паспортні або інші махінації з документами, що підтверджують особу.

– Необ'єктивні записи у нововиданих паспортах громадян.

– Спонукальна політика реалізації мішаних шлюбів.

– Політика приниження мови, культурних традицій інших народностей тощо.

Історичний екскурс. Зазначимо, що всі імперії асимілюють і пригнічують підкорені народи, однак російська держава застосовує проти українців найжорстокіші нелюдські засоби, зокрема геноцид.

Кінцеве оформлення русифікації як асиміляційної системи народів, що населяли російську імперію, чітко простежується із зміцненням царського режиму Петра I, який створив з Росії імперію. Вдосконалення системи зросійщення відбувалося двома своєрідними історичними етапами. Перший окреслився з формуванням імперської моделі державності Петра I і до початку 19 ст., а наступний – від придушення польського повстання 1830–1831 – до поч. 20 ст. Якщо на першому етапі русифікація запроваджувалась як засіб посиленого використання економічного, військового та інтелектуального потенціалів українського населення на потреби імперії, то у подальшому русифікація була спрямована на жорстку централізацію національних окраїн з посиленням російських культурно-історичних цінностей у гуманітарній площині та ідеології. Першими ознаками цієї політики було інтегрування в імперське середовище української еліти, що закріпило і розповсюдило на все українське населення нові ціннісні орієнтири, вироблені і нав'язані царатом.

Із зміцненням московського князівства українські землі методично заселялись вихідцями з

російських територій. Це робилося з метою створення цілісного ядра російських етнічних груп, які б із часом могли стати провідниками імперських російських інтересів серед «туземного населення». Така політика царського самодержавства активно розповсюджувалась на українські землі: «Малороси, які багато робили для Росії, зараз не тільки не здатні служити її національним інтересам, але навіть сильно потребують захисту від ворожого російському урядові польського на них впливу», – жалілася Катерина II. Урядові кола заохочували приїздити в Україну селян-великоросів, які б внесли сюди російський дух, значно б підняли у місцевого населення любов до Росії.... З цією метою «українські землі слід віддавати переселенцям із внутрішніх, чисто російських губерній, а місцеве населення корисно було б переселяти до інших регіонів Росії, тому що малоросіяни не здатні до проведення російської національної ідеї» [8].

Політика радянського уряду щодо іншомовних народів після революції 1917 року була логічним продовженням царського імперського курсу на зросійщення національних меншин. Партійне керівництво єдиної правлячої комуністичної партії як провісник і виконавець ідей тоталітаризму розробляло плани зміцнення радянських – нещодавно національних окраїн. Цей процес здійснювався з метою відродження депресивних регіонів Росії працездатним і працелюбним населенням. Процес переселення громадян радянської України оформлювався спеціальними урядовими документами, як, наприклад, у постанові Центрального виконавчого комітету СРСР від 30 липня 1926 р. читаємо: «Найважливішим завданням вважати розгужку (розвантаження) перенаселених районів України». З 1926 по 1939 роки з України було виселено понад три мільйони осіб [9, 72–83].

У післявоєнні роки громадяни виселялись також за політичними мотивами як «ненадійні». У 1944–1952 роках з Української РСР було виселено низку сімей, яких називали учасниками «банд націоналістичного підпілля»: 204 тис. осіб, з яких 182 543 – учасники ОУН (підпілля) та їхні сім'ї; ієговісти – за релігійні вподобання; 12 135 осіб – куркулі і члени їхніх сімей; 8 984 – андерсовці і члени їхніх сімей». Попри вагому кількість виселених, така цифра не задовольняла радянське керівництво, що намагалось збільшити показники кількості покараних. У наказі наркома внутрішніх справ України тов. Рясного від 05 березня 1945 р., наприклад, читаємо: «Виселення родин учасників банд здійснюється вкрай незадовільно. Наказую:

терміново активізувати роботу... До 20 березня організувати з Чернівецької області відправку одного ешелону (людей)» [9].

У 1955 році Головне Переселенське управління було об'єднане з Головним управлінням організованого набору робітників і переселення при Раді Міністрів Української РСР. Нова організація направила у промисловість і будівництво два мільйони 370 тис. робітників. Цікавою сторінкою в цьому питанні є звернення міністра юстиції Української РСР до ЦК КПРС з проханням щодо вирішення питання про реабілітацію засуджених на примусове виселення. До 1 січня 1957 року МВС і прокуратурою західних областей України було розглянуто майже сто тисяч заяв спецпоселенців. Однак сподівання на відміну несправедливих судових рішень були марними: з цієї кількості заяв у поверненні на рідні землі було відмовлено більшості – 61 875 особам [10].

Як бачимо, радянський уряд у повоєнні роки переслідував і політичні, і економічні цілі, намагаючись підняти з руїн вуглевидобувні регіони за рахунок праці переселенців – політично «ненадійних» осіб. В гонитві за показниками райони і області влаштовували між собою ганебні масштабні змагання за кількістю виселених. Так, у 1957 році було заплановано виселити з Волинської області 272 особи, а виїхало 681, з Дрогобицької, відповідно 309 і 495, Львівської – 328 і 917, Рівненської – 112 і 210, Станіславської – 368 і 960, Тернопільської – 304 і 548 осіб. Тобто виїхало майже утричі більше наміченого [11, 128].

Таким чином, схема внутрішньої політики радянської влади до Другої світової війни відрізнялася переважно жорсткими заходами у вирішенні внутрішніх проблем, зокрема із застосуванням методів геноциду. Після Другої світової війни в цій площині радянське керівництво виявляє своєрідну «мудрість»: використовує виселених в якості трудових ресурсів у георгафічно віддалених і кліматично важких регіонах. У результаті такої політики було створено потужний нафтовидобувний комплекс в Тюмені (Росія), де 60 відсотків жителів – вихідці з українських земель; засвоєно цілісні землі, побудовано потужні металургійні і хімічні комбінати, сітку авто- і залізничних магістралей на зразок БАМу тощо.

Пострадянський період. Одним з об'єктів постійної уваги російських владних структур є етнічне російське населення, зокрема й в Україні, яке трактується досить широко як співвітчизники. Про це було заявлено у 1995 році в указі, затверджені президентом Росії Б. М. Єльци-

ним «Стратегічний курс РФ по відношенню до країн-учасниць СНД». До співвітчизників російські експерти зараховують усіх представників як російського етносу, так і осіб, які сповідують російську національну ідею. Кількість цього населення в країнах СНД за деякими оцінками перевищувала 25 млн. осіб, з яких приблизно 8 млн. (1998) проживали в Україні. Ставлення Росії до співвітчизників, як джерела поліпшення демографічної ситуації і збільшення кількості поросійщених осіб, простежується у формуванні відповідної законодавчої основи. Так, внесені зміни до Закону про громадянство РФ (2001 р.) були закріплені і в «Законі про поправки до Закону про громадянство», затвердженого Радою Федерації парламенту РФ 29 жовтня 2003 [13, 207]. Цим документом значно спрощувався порядок отримання російського громадянства колишніми громадянами СРСР, а також ветеранами Другої світової війни, дітьми та недієздатними особами, які є іноземними громадянами та особами без громадянства. Спрощений порядок отримання громадянства Росії було передбачено також для громадян бувшого СРСР, які здобули середню або вищу освіту в російських ВНЗ після 1 липня 2002 р., а також для тих, хто не менше трьох років служив за контрактом у російських збройних силах.

Переважна кількість трудових мігрантів з України виїжджали до Росії на сезонні або постійні роботи, що було практично основним джерелом їх доходів, а в деяких випадках й існування. Чисельність українських працівників у Росії становила в середньому приблизно 1 млн. осіб, а в сезонний пік – понад 3 млн. З них кількість легально оформлених працівників складала лише 5–7% від загальної кількості [12]. Така значна кількість українських мігрантів на території Російської Федерації пояснюється кількома причинами: культурною та мовною близькістю; наявністю у громадян України сімейних зв'язків на території Російської Федерації (за даними Інституту соціології НАН України, у Росії проживають родичі 40% мешканців України); налагодженістю міграційних зв'язків та потоків з часів СРСР (нафтова та газова промисловість, будівництво та ін.).

Сучасна загарбницька політика Росії, що спрямована на геноцид українського народу, використовує засоби і заходи, апробовані за часів російської імперії. З тимчасово захоплених регіонів виселяються тисячі українців, а їхні землі і нерухомість віддаються переселенцям з російських депресивних регіонів. Окупаційна влада Криму націоналізувала, тобто передала у дер-

жавну власність Росії 58 об'єктів, які належали українцям. Серед них і будівлю кримськотатарського Меджлісу (аналог парламенту) [14, 57].

Отже, політика зросійщення на тимчасово захопленій території України поповнилась виселенської схемою місцевого населення. Ворог розпочав масове виселення людей під різними приводами, які у фінальному рахунку зводились до одного пояснення: люди, яких виселяють, являють собою загрозу стабільності Росії і є потенційними ворогами російській владі. Деякі місцеві новопризначенці пояснювали виселення мешканців «благородним посилом»: таким заходом вони начебто рятували їх від місцевого «беспредела» (тобто від злочинів місцевих).

Центральне керівництво Росії розробило плани кількісного нормування виселенців. Так званий «губернатор» Запорізької області згадав, що з виселених знав 15 тисяч осіб особисто. Однак, скільки ж виселили з Запорізької області людей, він не повідомив. Згідно з указами глав адміністрацій Запорізької та Херсонської областей з липня 2022 року місцевих жителів видворяли за межі територій регіонів. Глави окупаційної влади Херсонської (Володимир Сальдо) та Запорізької (Євген Балицький) областей підписали «укази», що передбачають примусове видворення з регіонів за екстремістську діяльність. Дослівно наводимо витяг з документу: «До осіб, які вчиняють дії, зазначені у пункті 1 цього указу, як міра покарання може бути застосоване примусове видворення за межі території Херсонської області. Рішення про примусове видворення приймається військовим комендантом та виконується протягом 24 годин». «Тепер у нас, якщо людина не повідомила про злочин, що готується, або знала про те, що його сусід або родич, або знайомий займається екстремістською діяльністю, навіть в інтернеті, і цю інформацію не донесла до правоохоронців, вона прирівнюється до того, хто вчиняє цей злочин. А також члени сім'ї та інші люди, які знали, брали участь, навіть не доповідали ситуацію до правоохоронних органів, виселятимуться з території», – сказав губернатор [13]. Додаткову небезпеку під час примусового виселення жителів півдня становлять «фільтраційні табори». Перед тим, як насильно виселити жителів України, їх поміщають у так звані фільтраційні табори. І частина людей не проходить «фільтрацію», після чого вони потрапляють до рук кримінальної системи Росії, яка відома жакливими умовами утримання та тортурами [14]. Росія заперечує, що веде проти України загарбницьку війну на українській тери-

торії і називає свої дії «спеціальною операцією», метою якої є «демілітаризація і денацифікація» українського народу.

Політика РФ в галузі освіти. Злочинним кроком загарбників після «очищення територій від українського елементу» є реалізація антиукраїнської політики в галузі освіти. Так, за інформацією Другого департаменту СНД російського МЗС, лише у 2010 році Росія відрахувала на підтримку співвітчизників лише в Україні понад 1,2 млн доларів. У травні 2013 року Федеральному агентству у справах СНД, яке опікується питаннями співвітчизників та міжнародною гуманітарною співпрацею в цілому Росспівробітництву (Россотрудничество) – провідника «м'якої сили» у російській зовнішній політиці, фінансування було збільшено в рази – з 2 мільярдів рублів до 9,5 мільярдів 2020 року. Все це свідчить про особливі завдання, що покладаються владою Росії на діяльність російських осередків співвітчизників за кордоном [15]. **При цьому особлива увага надається розповсюдженню російської мови і закріплення її в країні перебування законодавчим порядком у статусі державної.** Російські ЗМІ звинувачують Україну у начебто обмеженні прав російськомовного населення і переслідуваннях за вживання російської мови. При цьому замовчують питання щодо стану справ із правами українців в Росії. У російській столиці не було жодної української школи, а українську бібліотеку незадовго до нападу на Україну розгромили представники ФСБ: арештували завідувачку, винесли найцінніші книжки і газетні збірки – історичні підшивки 1930–1940 рр. Особливо переслідували учасників українських громадських організацій, серед яких провідну роль відігравав Конгрес російських громад (КРО), що об'єднував понад сто регіональних відділень та організацій Міжнародного КРО в країнах Балтії та СНД і нараховував понад 80 тис. членів [12]. Напротивагу ситуації із захистом українців в Росії, в столиці України працював Російський клуб, центри російської культури та науки, друкувались російські газети та журнали.

Гуманітарний фактор використовувався російськими владними структурами з політичною метою – поступовим розширенням «російськості» в Україні. В односторонньому порядку Росія активно відкривала все нові й нові освітні російські заклади в Україні: фонд академіка РАН Ж. Алфьорова із інститутом, філії Московського держуніверситету, МДІМВ МЗС РФ університету тощо з подальшим «вимиванням» української талановитої молоді в Росію.

Нагадаємо, станом на початок липня 2023 року понад 2,3 млн осіб, у тому числі майже 365 тис. дітей росіяни викрали і перевезли на територію Росії. Україна збирає докази примусової депортації росіянами українських дітей, які потенційно можна використати для звинувачення Росії у геноциді у Міжнародному суді ООН [14]. Росія і сама визнала, що з початку повномасштабного вторгнення «прийняла» близько 700 тисяч українських дітей. Україні вдалося ідентифікувати 19546 дітей, а 518 вже повернулися додому. Водночас у верховному суді РФ заявили, що дітей, знайдених у зоні стихійного лиха або за інших надзвичайних ситуацій, допустимо всиновлювати без згоди їхніх батьків або інших законних представників. Таким чином окупанти отримують змогу під прикриттям так званих законів країни-терористки викрадати українських дітей з окупованих територій та віддавати їх на «усиновлення». Це ще один злочин окупаційної влади.

Складовою політики геноциду в освітній сфері є фізична ліквідація носіїв культурних засад суспільства окупованої держави. Загарбники знищують у першу чергу представників інтелігенції, які є носіями національного і духовного коду нації: вчителів, викладачів, учених [15]. Українську мову обмежували, забороняли і відміняли протягом останніх чотирьох століть. За останні 400 років вороги України забороняли українську мову понад 140 разів [16, 134–149].

На думку видатного українського вченого В. І. Вернадського, у XVII і XVIII століттях російсько-українські відносини вже зводилися до поступового поглинання та перетравлення Росією України як чужорідного політичного тіла, причому принагідно ліквідувалися основи місцевого культурного життя (школа, свобода друкарства) і переслідувалися навіть етнографічні відмінності [17]. Асиміляційна політика радянського уряду, боротьба з українською мовою в Україні призвела до того, що у період 1959–1979 рр. чисельність українців, які вважали українську мову рідною, скоротилася з 93,4 до 89,1%. З 1972 року у більшості технічних ВНЗ УРСР викладання велося виключно російською мовою [18, 9–10]. Досліджуючи питання русифікації українців, слід враховувати і такий фактор, як наявність в Україні чисельних так званих «малоросів» – українців за походженням, однак за свідомістю і налаштуванням росіян, на яких радянське керівництво активно спиралося у реалізації русифікації. **Інший метод русифікації України**, який використовувався радянською владою, був спрямований на наукову

і творчу інтелігенцію. Москва активно практикувала заохочення переселення в Росію під прикриттям обміну творчою інтелігенцією між республіками. У результаті такої політики збільшилась кількість росіян в Україні з 7 млн (1959) до 10 млн. осіб (1970) [18, 11].

Напередодні ліквідації СРСР його керівники встигли прийняти низку законів про закріплення російської мови у всіх тодішніх радянських республіках. У 1989 р. з'явилася постанова ЦК КПРС про законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної. 1990 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон про мови народів СРСР, у якому російській мові надавався статус офіційної. Схожу політику намагалися реалізовувати в Україні прорадянські керівники вже у незалежний час існування держави. З 1995 по 2005 рр. кількість російськомовних видань в Україні збільшилася з 45% до 55%, тоді як україномовних – зменшилася з 50% до 32% відповідно [19].

Поросійське керівництво правлячої Партії регіонів у Верховній раді України у 2012 р. лобювало прийняття Закону України «Про основи державної мовної політики», відомого як «закон Ківалова–Колесніченка», що проголошував російську мову офіційною. У 2018 році цей документ було визнано неконституційним і закон втратив чинність [20].

Русифікація українців під час російської агресії. На окупованих територіях російські загарбники заборонили українську мову. У вересні 2015 року двома російськими гуманітарними конвоями до ДНР завезли російські підручники по всіх предметах. З того часу навчання у всіх школах відбувається російською мовою за надрукованими в Росії підручниками та за російськими навчальними програмами. З 2017 року українська мова виключена зі списку обов'язкових предметів програми державної підсумкової атестації школярів. Влада ДНР заявила про повний перехід усіх освітніх закладів з української на російську мову навчання [20]. Також у ДНР українська мова не використовувалася у діловодстві органів влади.

Питання статусу російської мови і захисту прав росіян в Україні постійно нав'язуються Росією до обговорення в різних міжнародних організаціях: ООН, ОБСЄ, Раді Європи тощо. Постійний представник України при ООН Володимир Єльченко нагадав, що питання про мову є «суто внутрішньою справою України». Дипломат звинуватив Росію в тому, що вона «століттями придушувала українську мову і примусово заміняла її російською у всіх сферах життя» і «тепер не має

права диктувати Україні, якою мовою їй говорити і писати» [21].

На тимчасово зайнятих українських територіях російські окупанти знищують книжки українською мовою та матеріали із символікою України. Якщо знаходять інформацію про УПА та Степана Андрійовича Бандеру одразу власників заарештовують і відправляють або в концтабір, або за ґрати. Російське міністерство освіти намагається замінити всі українські підручники і поспіхом видає нові, насичені антиукраїнською риторикою, пропагандою і ненавистю до українського народу. У посібнику «Навколишній світ», де йдеться про історію Київської Русі, редактори викреслили всю інформацію про давній Київ [22]. З першого вересня 2024 року у старшокласників Росії та окупованих територій України з'явився предмет «Основи безпеки та захисту Батьківщини» із новими підручниками. Перше видання під назвою «Армія Росії на захисті Вітчизни» насичене кремлівськими фейками про війну з Україною. Підручник оспівує диктатора Сталіна та російських військових, які допомогли окупувати Крим. Розповідає, що «ракетні удари нацистів» (тобто українців) були приводом для вторгнення Росії. Підручник відкрито запрошує в армію 18-річних випускників шкіл: навесні 2023 року парламент РФ схвалив таке рішення. На контракт заманюють зарплатою від 25 до 75 тис. рублів на місяць (від 10 до 31 тис. грн.), триразовим харчуванням, медичною допомогою, страхуванням, а ще безкоштовною освітою та житлом [22].

У відповідь на агресивну і жорстоку російську війну проти України, політику нищення українських творчих здобутків і масштабну русифікацію у протистоянні загарбнику Україна активно переглядає договірно-правову основу співпраці з Росією з метою денонсації низки документів. Так, денонсовано Угоду в галузі освіти і науки з Російською Федерацією, Договір між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі науки і технологій. Прийнято Закон України «Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про науково-технічне співробітництво» тощо.

Водночас пріоритетність української мови у понад 30 сферах суспільного життя України закріпив Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від

25 квітня 2019 року. Заборонено публічне виконання російських пісень та їхню трансляцію на радіо і ТБ; імпорту видавничої продукції з Росії, тимчасово окупованих нею територій України та Білорусі; видання і продаж книг авторства громадян РФ тощо. Зазначені документи спрямовані на підтримку і стимулювання розвитку українського книговидавництва та книгорозповсюдження.

Заборона також поширюватиметься на проведення гастрольних заходів, учасниками яких є музичні виконавці, які є громадянами держави-агресора тощо. «Я радий вітати заборону на законодавчому рівні російського контенту, – зауважив міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко. – Війна довела, що давно вже настав час переходити на україномовний контент. І це має бути закріплено на законодавчому рівні. Ми повинні замінювати російський контент українським на всіх рівнях: від музики до бібліотек» [23].

З 16 січня 2021 року набула чинності 30 стаття мовного закону, що зобов'язує всіх постачальників послуг в Україні комунікувати з клієнтами виключно державною мовою, якщо не надійшло окреме прохання споживача про інше [23].

Висновки. Дослідження проблеми русифікації українців привело до висновку про те, що збереження ідентичності властиво тим народам, які мали або мають власну автохтонність. Суть і особливості даного явища полягають в тому, що саме автохтонність дозволяє протистояти асиміляційному тиску, зокрема і зросійщенню українського народу. Напротивагу цьому, жителі деяких місцин Донбасу і Криму переважно є населенням неавтохтонним, яке має своєрідну ідентичність, сформовану радянською владою за 70 років. Визначаємо її як радянську ідентичність, оскільки вона залишилась особливим міксом всіх етногруп зі штучною ідеологічною советською платформою. Для різних груп населення з диференційним досвідом перебування під окупацією вже сьогодні необхідно розробляти різні схеми їх повернення до українськості.

Сотні років Росія намагалася вичавити з українського суспільства історичну пам'ять, український код нації і кредо цивілізаційного існування. Однак досягти цієї мети їй не вдалося. За нашу Українську державу ми несемо відповідальність перед собою і майбутніми поколіннями, цю державу сьогодні ми захищаємо.

Список літератури:

1. Milton Gordon. *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origin*. New York: Oxford University Press, 1964. 276 pp. URL: <https://academic.oup.com/sf/article-abstract/43/1/125/2227931>.

2. Karl Deutsch. Contribution to the Theory of International Relations by Dario Battistella. URL: <https://surli.cc/jvtfqm>
3. S.Alexander Weinstock. Acculturation: Definition and Context. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-15-6563-9_2
4. Seth J. Schwartz, Jennifer B. Unger, Byron L. Zamboanga, and José Szapocznik. Rethinking the Concept of Acculturation. Implications for Theory and Research. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3700543>.
5. Чекаленко Людмила. Фактори європейської ідентичності у світлі ситуації в Україні. *Європейські історичні студії КНУ імені Тараса Шевченка*. Київ, 2016. № 3. С. 43–56.
6. Rácz, András. Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist. Ulkopoliittinen instituutti utrikespolitiska institutet. The Finnish institute of international affairs, 2017. 13–14. [in Finnish]. S. 27–49.
7. Шпорлюк Р. Імперія та нації. Пер. з англ. Київ. Дух і Літера, 2000. 354 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7888-05-3/966-7888-05-3.pdf>
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 23 ч. 1. Спр. 713. Арк. 72–83.
9. Е.І. Сеїтова. Переселенські структури у державному апараті СРСР у 40–60-ті роки XX сторіччя. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Seitova_Elvina/PDF
10. Архів Міністерства внутрішніх справ України, ф. 15. Звіт Управління при Раді Наркомісарів УРСР в справах евакуації і розселення українського і польського населення 1964 р. *Українська діаспора*. Канада-Київ, 1994. № 1. С. 128.
11. Чекаленко, Людмила Д. Зовнішня політика України. ДАУ МЗС України, Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ, 2016. С. 207.
12. Н. І. Карпачова. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2003. С. 57.
13. Тетяна Кушнерик. Крадіжка українських дітей. Верховний суд Росії зробив шоковую заяву. 19 серпня 2022, 09:47. glavcom.ua. URL: <https://surl.li/rlvtlh>
14. Мовчазні Герої. URL: <https://intercourier.news/2024/01/15/movchazni-geroyi>.
15. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Тернистий шлях українства. Київ, 2001. С. 134–149.
16. В. І. Вернадський. Украинский вопрос и русское общество. URL: <https://surl.li/vsaass>
17. Діаспора СРСР в світлі переписів населення. *Сучасність*. Мюнхен, 1978. 14 с.
18. Як боролися з українською мовою. Хроніка заборон за 400 років. Історична правда. 2012.07. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest>
19. Закон «Ківалова-Колесніченка» як злочин і провокація. *Українська правда*. 2018.03. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns>
20. Верховна Рада поставила крапку в 400-річному лінгвоциді української мови. URL: <https://surl.li/ykucsb>
21. Загарбники знищують книжки українською мовою. *Українська правда*. 12.11.2022. URL: <https://surl.li/kzcnuz>
22. В Держдумі РФ відреагували на український закон про мову: гоніння на російську. *Українська правда*. 20.01.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2021/01/20/7280595>
23. Про офіційний статус російської мови в Україні. LIGA:ZAKON. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GG33C68A>.

Chekalenko L.D. RUSSIFICATION OF UKRAINIANS: THE PAST AS A MIRROR OF THE PRESENT

Ukrainian lands for centuries were a source of rivalry and discord between more powerful state formations, such as Germany, Poland, Turkey, Hungary, Russia... The article proves that each state that invaded Ukrainian territories tried to assimilate the local population as quickly as possible and consolidate its power. As a result, such concepts as "Germanization", "Russification" or "Russification", "Polonization" or "Catholicization", "Magyarization", "Romanization", etc. appeared on Ukrainian lands. It is proved that the Russian-Soviet-racist empire has a particularly intense influence on Ukrainian lands using the most brutal barbaric methods.

The assimilation policy, as discovered by the author and confirmed by historical practice, is implemented and imposed by imperial centers by three means: the conquest of territories, the destruction of national education and spiritual devastation. Territorial conquest is characterized by the subsequent eviction of local residents and the settlement there of representatives of the central imperial population. The educational process is associated with the liquidation of the national education system among the conquered peoples. And

the spiritual, which is quite closely connected with the educational, outside of language and religion, erases culture, art, literature, etc. from the national memory of oppressed societies.

The article defines the phenomenon of Russification, which, according to L. Chekalenko, is a violent policy of Russia, implemented by its central government with the aim of assimilating non-Russian ethnic groups, the ultimate goal of which is to deprive them of their own identity. In addition, synonymous concepts of Russification, such as denationalization, deukrainization, acculturation, etc., are analyzed. The author also conducted a search and comparative study on the similarity of such phenomena as Russification and assimilation of the population. It is proven that assimilation, which means assimilation and identification, is closely related to migration processes. Western European and American scholars were actively interested in these issues, developing and theoretically substantiating various assimilation schemes. These projects formed the basis of the migration policy of leading European states.

Key words: *russification, assimilation, de-Ukrainization, acculturation, migration.*